

Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Aralık / December 2023, 522-561

İslam Hukukuna Göre Para Borçlarının Endekslenmesi

Şevket PEKDEMİR

Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

İslam Hukuku Anabilim Dalı

Professor, Ordu University, Faculty of Theology,

Department of Islamic Law

Ordu, Türkiye

orcid.org/0000-0001-7656-5348

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 23 Temmuz / July 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 23 Kasım / November 2023

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı/ Issue: 21 Sayfa /Page: 522-561.

Atıf / Cite as: Pekdemir, Şevket. "İslam Hukukuna Göre Para Borçlarının Endekslenmesi [Indexation of Monetary Debts According to Islamic Law]".

Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal 21 (December 2023): 522-561.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1331699>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>

Indexation of Monetary Debts According to Islamic Law

Abstract

In the historical process, a number of exchange tools from coins such as gold, silver, and copper to banknotes and even digital money, which has recently been brought to the economy, have been developed. Although the invention of money facilitated commercial life, it also caused certain economic problems due to the loss of purchasing power. The disruption of the balance between the nominal value of money and its actual value has raised the question of how to be protected from the negative effects of inflation in many areas of economic life, from sales and service contracts to pecuniary debts. One of the solutions related to this issue, which directly affects the lives of all people, is indexing.

It is accepted that the idea of indexing, which can be defined as the adaptation of the nominal value of money to its actual value through some scales, was put forward by Western classical economists in the 17th and 18th centuries and developed by neoclassical economists. The practice aims to relieve the financial burden of inflation, eliminate income distribution injustice and uncertainties, protect savings, and equalize the present value of money with its future actual value. Although it has many types, wage indexing and financial capital indexing are the most well-known ones.

Although economic historians claim that the practice of indexing emerged both theoretically and practically in the West, it is possible to see similar practices in the Islamic world from the period of the Prophet. For instance, the Prophet used camel prices as an index in the determination of blood money. In the following periods, the devaluation of money and its solutions were discussed in many areas such as labor wages, looting, and dowry. In this context, Islam scholars such as Celalettin Süyûtî, Kınalızâde Müslim b. Emrullah and Timurtaşî approached the change in the value of money as independent. Today, money and inflation become the current issue of many scientific meetings, especially the Islamic fiqh academy.

In the study, the opinions of early and classical fiqh instructors about indexing practice, the interpretations of contemporary Islamic jurists, and the evaluations of modern economists were analyzed comparatively under the headings of interest, justice, and uncertainty (gharar). In this context, some Islamic jurists considered the surplus arising from the indexing of money debts as interest, while

some accepted it as compensation for the depreciation of money. While some scholars consider it necessary to compensate for the loss of the creditor due to the depreciation of money through indexing in order to ensure justice, others consider it unfair to put the entire burden on the debtor in terms of the cost of the depreciation of money. Indexing has also been criticized for containing ignorance and uncertainty due to the fact that both the creditor and the debtor do not know how much to pay until the discharge of the debt.

In the article, the practice of indexing was discussed not only according to the Islamic law but also the modern economics. In this context, it has been determined that indexing is not an economic solution but supports existing problems and even produces new problems due to reasons such as not ensuring price stability, not creating an index in accordance with equity, making it difficult to fight inflation, and preventing capital owners from investing.

In the study, in addition to the indexing of money debts to inflation, the subject of indexing to foreign currency and gold was also discussed. In this context, it has been stated that indexing the debt to foreign currency means the loss of the economic freedom of the country, and it was considered as *ribe'n- nesîe* (sale on credit interest) because it is a forward expenditure contract. It has also been observed that the indexing of debt to gold is a negative approach due to reasons such as the increase or decrease in its value like other goods, the fact that it does not compensate for the loss in value caused by inflation, and it is not always appropriate for every debt.

In the article, it was determined that while Islamic jurists agreed on the indexation of salaries and wages, they disagreed on the indexation of money debts arising from loan and sales contracts. In this context, it was concluded that the indexation of money debts was not a fair solution and should be approached with caution, since the doubt about interest could not be eliminated, it caused injustice, contained uncertainties and was criticized by economists, and it was recommended that it was essential to develop a new system in which existing problems were eliminated.

Keywords: Religion, Law, Monetary, Debt, Indexation

İslam Hukukuna Göre Para Borçlarının Endekslenmesi

Öz

Tarihsel süreçte altın, gümüş ve bakır gibi madenî paralardan kâğıt paraya hatta son dönemde ekonomiye kazandırılan dijital para kadar birtakım mübadele araçları geliştirmiştir. Paranın icadı ticari hayatı kolaylaştırmakla birlikte alım gücünü kaybetmesinden kaynaklanan birtakım ekonomik problemlerin doğmasına da sebep olmuştur. Paranın nominal değeri ile reel değeri arasındaki dengenin bozulması satış ve hizmet akitlerinden para borçlarına kadar ekonomik hayatın pek çok alanında enflasyonun olumsuz etkilerinden nasıl korunabileceği sorusunu akla getirmiştir. Tüm insanların hayatını doğrudan etkileyen bu soruna üretilen çözümlerden biri de endekslemedir.

Literatürde bazı ölçekler vasıtasıyla paranın nominal değerinin reel değerine uyarlanması olarak tanımlayabileceğimiz endeksleme fikrinin 17. ve 18. yüzyılda batılı klasik iktisatçılar tarafından ortaya atıldığı neoklasik iktisatçılar tarafından da geliştirildiği kabul edilir. Uygulamayla enflasyonun mali yükünü hafifletmek, gelir dağılımı adaletsizliğini ve belirsizlikleri gidermek, tasarrufları korumak ve paranın şüandaki değerini gelecekteki reel değeriyle eşitlemek amaçlanır. Birçok çeşidi olmakla birlikte ücret endekslemesi ve finansal sermaye endekslemesi en çok bilinen türlerdir.

İktisat tarihçileri endeksleme uygulamasının hem teorik hem de pratik olarak batıda ortaya çıktığını iddia etse de İslam dünyasında Hz. Peygamber döneminden itibaren benzer uygulamaları görmek mümkündür. Örneğin, Hz. Peygamber diyetin belirlenmesinde deve fiyatlarını endeks olarak kullanmıştır. Daha sonraki dönemlerde de işçi ücreti, gasb ve mehir gibi pek çok konuda paranın değer kaybı ve çözüm yolları tartışılmıştır. Bu bağlamda Celalettin Süyûtî, Kınalızâde Müslim b. Emrullah ve Timurtaşî gibi İslam bilginleri paranın değerinin değişmesini müstakil olarak ele almıştır. Günümüzde ise para ve enflasyon, başta fıkıh akademisi olmak üzere birçok bilimsel toplantının gündemini oluşturmaktadır.

Çalışmada endeksleme uygulaması hakkında erken ve klasik dönem fıkıhçıların görüşleri, çağdaş İslam hukukçularının yorumları ve modern iktisatçıların değerlendirmeleri faiz, adalet ve ğarar başlıklarında mukayeseli olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda bazı İslam hukukçuları para borçlarının

endekslenmesinden meydana gelen fazlalığı faiz olarak değerlendirirken bir kısmı da paranın değer kaybının tazmin edilmesi olarak kabul etmiştir. Bir kısım bilginler alacaklının paranın değer kaybından kaynaklanan zararının endekslemeyle telafi edilmesini adaletin sağlanması açısından gerekli görürken bazıları da paranın değer kaybının maliyetinin tümüyle borçluya yüklenmesini adaletsizlik olarak değerlendirmiştir. Borcun ifa zamanına kadar gerek alacaklının gerekse borçlunun ne kadar ödeneceğini bilmemesi sebebiyle endeksleme cehalet ve ğarar içermekle de eleştirilmiştir.

Makalede endeksleme uygulaması, sadece İslam hukukuna göre değerlendirilmemiş modern iktisada göre de tartışılmıştır. Bu bağlamda fiyat istikrarını sağlamaması, hakkaniyete uygun endeks oluşturulamaması, enflasyonla mücadeleyi zorlaştırması, sermaye sahiplerini yatırım yapmaktan alıkoyması gibi sebeplerle endekslemenin iktisadi olarak çözüm olmadığı, mevcut sorunları desteklediği hatta yeni sorunlar ürettiği tespit edilmiştir.

Çalışmada para borçlarının enflasyona endekslenmesinin yanı sıra dövize ve altına endekslenmesi konusuna da yer verilmiştir. Bu bağlamda borcun dövize endekslenmesinin ülkenin ekonomik özgürlüğünün kaybedilmesi anlamına geldiği, vadeli sarf akdi niteliğinde olması nedeniyle ribe'n-nesîe olarak değerlendirildiği ifade edilmiştir. Diğer mallar gibi değerinin artması veya azalması, enflasyondan kaynaklanan değer kaybını telafi etmemesi, her zaman ve her borçta uygun olmaması gibi sebeplerle borcun altına endekslenmesine de olumsuz yaklaşıldığı görülmüştür.

Makalede İslam hukukçularının maaş ve ücretlerin enflasyona endekslenmesi konusunda ittifak ederken karz ve bey akitlerinden doğan para borçlarının endekslenmesinde ihtilaf ettikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda faiz şüphesinin giderilememesi, adaleti sağlamaktan ziyade yeni haksızlıklara yol açması, belirsizlikler içermesi ve iktisatçılar tarafından eleştirilmesi nedeniyle para borçlarının endekslenmesinin adil bir çözüm olmadığı, en azından ihtiyatla yaklaşılması gerektiği sonucuna ulaşılmış mevcut sorunların giderildiği yeni bir sistemin geliştirilmesinin zaruri olduğu tavsiye edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Hukuk, Para, Borç, Endeksleme

Giriş

Paranın alım gücünün değer kaybetmesi bankacılardan yatırımcılara, işverenden çalışanlara, borç verenden alacaklıya kadar toplumun her kesimini ilgilendiren önemli bir sorundur. Konu geçmişte olduğu gibi günümüzde de iktisatçıların tartışma alanlarından birisini oluşturur.

Enflasyondan kaynaklanan fiyat istikrarsızlığının etkilerinden korunmak için önerilen yöntemlerden biri de endekslemedir. Paranın değer kaybı bir olgu olarak bilinmesine rağmen para politikasının bir parçasını oluşturan endeksleme fikrinin ne zaman başladığı kesin olarak tespit edilememektedir. Ancak iktisat tarihi literatüründen endeksleme sürecinin İslam toplumunda ve batılı ülkelerde farklı zamanlarda geliştiği görülmektedir.

Bu bağlamda günümüzdeki gibi sistematik olmasa da İslam iktisat düşüncesinin temellerinin atıldığı vahiy döneminden itibaren pratikte endeksleme benzeri uygulamalara rastlamak mümkündür. Örneğin Hz. Peygamber diyetin belirlenmesinde deve fiyatlarını endeks olarak kullanmıştır. Dolayısıyla develerin fiyatı artınca diyet miktarı artmış, düşünce diyet de düşmüştür. Bu sebeple diyet bedeli 4000-8000 dirhem arasında değişmiştir. Uygulama râşid halifeler döneminde de devam etmiştir.¹ Konuyla ilgili önemli bir husus da İslam'da paranın zaman unsurundan kaynaklanan değer farklılıklarına itibar edilmesidir. Bunun en bariz örneğini vadeli satışa izin verilmesinde görmekteyiz.²

Erken dönem fıkıh kaynaklarında işçi ücreti, gasb ve mehir konularındaki tartışmalardan fukahanın fiyat istikrarsızlığı konusuna

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen* (Beirut: Dâru'l-fikr, ts.), "Diyât", 6; Süleyman b. El-Eş'as el-Ezdî Ebû Davud, *es-Sünen* (Beirut: Dâru'l-Kitabî'l-Arabi, ts.), "Diyât", 18; Ali Bardakoğlu, "Diyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/475; Cengiz Kallek, *Sosyal Servet İslamda Yönetim-Piyasa İlişkisi* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 95.

² M.Umer Chapra, *Adil Bir Para Sistemi Doğru* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 22; S.M. Hasanuzzaman, "Indexation-An Islamic Evaluation", *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 2/2 (1985), 31.

yabancı olmadığı anlaşılmaktadır.³ Bu bağlamda İslam toplumunda karz kira ve bey/satım akitlerinde, zekat ve fitre gibi mali ibadetlerde, cana ve mala yönelik suçların tazmininde, nikahta müeccel mihrin ifasında, sabit gelirli memur ve işçilerin aylıklarının ödenmesinde kavram olarak ifade edilmese de endeksleme benzeri uygulamaların olduğunu söyleyebiliriz.

Klasik dönemde ise Celalettin Süyûtî,⁴ Kınalızâde Müslim b. Emrullah⁵ ve Timurtaşî⁶ İslam dünyasında paranın değer değişimini müstakil olarak incelemiştir. Özellikle Timurtaşî'nin *nükud risalesi* adıyla meşhur çalışması konunun müstakil olarak ele alınması, para meselelerine ve enflasyona ışık tutması bakımından önemlidir. Son dönem fakihlerinden biri olarak kabul edilen İbn Abidin'in *Tenbîhu'r-rukûd alâ mesâilî'n-nükûd*⁷ adlı çalışması ise Müslümanların resmi olarak kağıt parayla ilk kez 1840'ta⁸ muhatap oldukları düşünüldüğünde klasik düşüncenin yansıtılması ve modern İslam iktisadının ortaya çıkışından biraz önce kaleme alınması bakımından önemlidir.

İslam İşbirliği Teşkilatına bağlı Uluslararası Fıkıh Akademisi 1988, 1993, 1996 ve 2000 yıllarında enflasyonun para üzerindeki etkileri gündemiyle toplanmış endekslemeyle ilgili kararlar almıştır. Ayrıca 14

³ Hasanuzzaman, "Indexation-An Islamic Evaluation", 43.

⁴ Celalüddin es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî* (Lübnan: Dâru'l-fikr, 2004), 1/113-124 Süyûtî eserinde "Kat'u'l-mücadele inde tağyîri'l-muamele" başlığı altında felslerin değerinin artması veya azalması hallerinde ödemelerin nasıl yapılacağını tartışmıştır.

⁵ Kınalızâde Müslim b. Emrullah "Fulûsiyye" risalesinde paranın alım gücünün artması ve azalması konusunu tartışmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Kınalızade Müslim Efendi, "Fulûsiyye Risalesi", çev. Emrullah Dumlu, *Gümüştane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2014), 196-202.

⁶ Muhammed b Abdullah Timurtaşî, *Risâletü Bezli'l-mechûd fî tahrîri es'ileti tegayyüri'n-nükûd* (Kudüs, 2001), 69-101.

⁷ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, "Tenbîhu'r-rukûd alâ mesâilî'n-nükûd", *Mecmûatu resâilî İbn Âbidîn* (y.y., ts.), 2/133-149.

⁸ Abdülaziz Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler ve İslam Hukukuna Göre Çözüm Yolları" *İslâm Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983), 14; Zeyneb Hafsa Orhan, "İslamiyet, İslam Tarihi ve İslam İktisadı Nokta-i Nazarından Para", *İslam İktisadında Para*, ed. Taha Eğri - Zeyneb Hafsa Orhan (İstanbul: İktisat Yayınları, 2020), 7; Ekrem Erdem, "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası", *Bankaçılar Dergisi* 56 (2006), 19.

Kasım 1991’de Pakistan Federal Şer’i Mahkemesi endeksleme konusunu detaylı bir şekilde ele almıştır.

Batı toplumlarında ise endeksleme fikrinin resmi olarak ilk kez 1747’de Massachusetts kolonilerinde uygulandığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda Massachusetts parası Londra borsasındaki döviz kuruna endekslenmiştir. Daha sonra 1770’te Amerika’da savaşılan askerlerin ücretleri sığır eti, mısır, yün ve deriden oluşan dört temel maddenin fiyatlarındaki ortalama artışa endekslenmiştir. 1870-1930 yıllarında Marshall ve Fisher gibi neoklasik iktisatçılar endekslemeyle ilgili çalışmalar kaleme almıştır. Yirminci yüzyılın başlarında İngiltere’de yaygın olarak kullanılan endeksleme Avusturya, Belçika, Norveç, İtalya ve Hollanda gibi batı ülkelerinde de uygulanmaya başlamıştır. İkinci Dünya savaşından sonra Finlandiya, İsrail, Brezilya, Fransa, İsveç ve İsviçre gibi ülkelerde de endeksleme uygulanmıştır. Endeksleme uygulaması başta sadece ücretlerde yapılırken daha sonra finansal sermaye de dahil edilerek tahviller, mevduatlar ve krediler de endekslenmiştir.⁹ Sigorta birimleri de endekslenmeye başlamıştır. Örneğin ABD’de ilk defa 1972 yılında sosyal sigorta primleri tüketici endeksine bağlanmıştır. 1981’de federal gelir vergisi de endeksleme kapsamına alınmıştır. Ülkemizde ise GVK’nin Mükerrer 81’inci maddesinde endekslemenin vergilerde nasıl uygulanacağını ilkeleri belirlenmiştir.¹⁰

Genel olarak İslam dünyasında endekslemeyle ilgili çalışmalar yapılmasına karşılık ülkemizde konuyu müstakil olarak ele alan bir çalışmanın olmaması bu makalenin yazılmasında etkili olmuştur. Bu yönüyle çalışmanın ülkemiz ilahiyat literatürüne önemli katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak endekslemenin kavramsal analizi yapılarak amacı ve türleri ele alınacaktır. Daha sonra

⁹ Gazi Erçel, “Teoride ve Uygulamada Endeksleme”, *Maliye Dergisi* 49 (1981), 67; Hasanuzzaman, “Indexation-An Islamic Evaluation”, 32,33; Syed Abdul Wahab Gilani, “Indexation of Loan in Conventional and Islamic Finance”, *IJCRB* 3/3 (2011), 801.

¹⁰ Murat Batı, “Tahsil Edilen Geçici Vergi Tutarlarının Yıllık Gelir/Kurumlar Vergisi Beyannamesinde Endeksleme Yapılıp Mahsup Edilmesi Yönünde Bir Öneri”, *Vergi Sorunları Dergisi* 372 (2019), 96,97.

gerek ülkemizde gerekse dışarıda Müslüman iktisatçıların ve akademisyenlerin endeksleme hakkındaki görüşleri mukayeseli olarak tartışılacaktır.

1. Endekslemenin Tanımı, Amacı ve Çeşitleri

1.1. Endekslemenin Tanımı

Endekslemenin tanımından önce kavrama kaynaklık eden endeks terimini açıklamak gerekiyor. Zira enflasyon sebebiyle oluşan fiyat istikrarsızlığının para üzerindeki etkisi günümüzde endekslerle belirlenmektedir. Bu amaçla birçok yerde olduğu gibi ülkemizde de istatistik kurumları aracılığıyla Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) gibi verilerle paranın değer değişimi takip edilmektedir.

Endeks kavramı dilimize Fransızca ve İngilizce “index” sözcüğünden geçmiş olup Türk Dil Kurumu tarafından dizin, gösterge olarak açıklanmıştır. Ancak ülkemizde endeks kavramı daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmada da dizin yerine endeks kavramı tercih edilmiştir. Modern Arapça’da endeks الرقم القياسي, مؤشر endeksleme ise الربط بمؤشر, الربط القياسي gibi terimlerle ifade edilmektedir.

Gerek dizin gerekse endeks kavramları birçok şekilde tanımlanmıştır. Örneğin endeksle eş anlamlı olarak dizin kavramı “Belli bir olaya ilişkin sayısal değerlerin zaman ve uzman açısından gösterdiği göreceli değişimlerin ölçüsü” olarak ifade edilmişken¹¹ yaygın olarak kullanılan endeks kavramı “istatistiksel verilerin zaman içinde gösterdikleri oransal değişimi ifade eden sayı, bir göstergenin baz alınan döneme göre içinde bulunan dönemdeki değişimi gösteren rakam” şeklinde tanımlanmıştır.¹²

Faizsiz finans standartlarını hazırlayan AAOIFI’ya göre endeks “Organize, tezgâh üstü yahut her iki tür finansal piyasada dolaşımda olan

¹¹ Türk Dil Kurumu (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), “İktisat Terimleri Sözlüğü”, 112; Hüseyin Dağlı (Ankara: Alter Yayıncılık, 2005), “İngilizce-Türkçe Finans Sözlüğü”, 99; Orhan Şener, Maliye Sözlüğü (İstanbul: Bahar Yayınevi, 2003), “Finansman Sözlüğü”, 144.

¹² Ömer Demir - Mustafa Acar (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), “Sosyal Bilimler Sözlüğü”, 211; Naci Önsal (Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, 2017), “Endüstri İlişkileri Sözlüğü”, 129.

belli bir grup finansal varlık yahut emtiayı temsil eden menkul kıymetin fiyatı temel alınarak istatistiksel metodla hesaplanan bir rakamdır.”¹³

Endeksleme ise İngilizcede “indexation” kavramıyla ifade edilmekte olup Türkçeye sözlük anlamıyla ilişkilendirilerek “göstergeleme” olarak çevrilmiştir. Ancak yabancı dillerdeki kullanımına uygun olarak endeksleme kavramı daha çok kullanılmaktadır. Göstergeleme ekonomik terim olarak “Belli bir fiyat göstergesindeki değişmelere göre sözleşmelerin yazılı değerinin sürekli korunması için sözleşmelerin, fiyatlar genel düzeyindeki değişikliklere bağlanması” demektir.¹⁴ Genel olarak “gelişen fiyat artışları karşısında her tür ekonomik bağlantıların reel değerlerini kısmen veya tamamen koruyabilmek amacı ile onların nominal değerlerinin uygun görülen bir endekse bağlanması” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵

Bunun yanı sıra endeksleme terim olarak “Seçilmiş bir fiyat endeksinde saptanan değişmeleri yansıtmak veya etkilerini gidermek amacıyla parasal gelir ve ödemelerin ayarlanması”¹⁶, “ücretlerin ve mali araçların bir fiyat endeksinde bağlanması”¹⁷, “fiyatlardaki değişiklikler nedeniyle belirli ekonomik değişkenlerin ayarlandığı mekanizma”¹⁸, “ertelenmiş ödemenin nominal değerini paranın satın alma gücünün uygun bir endeksinde bağlama şeması”¹⁹, “düzenli ödemelerin bağımsız bir değer ölçüsüne bağlanması”²⁰, “bir harcamanın, bir parametrenin,

¹³ AAOIFI, Faizsiz Finans Standardı 27.

¹⁴ Türkiye Bilimler Akademisi (Ankara: Yeni Reform Matbaacılık, 2011), “Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Sosyal Bilimler”, 515.

¹⁵ Ahmet Yörükoğlu, *Enflasyon, Endeksleme ve Türkiye Yönünden Bir Yaklaşım* (Ankara: y.y., 1980), 47.

¹⁶ Sevgi Güran, “Enflasyon ve Endeksleme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 39/1-4 (1981 1980), 326.

¹⁷ Batı, “Tahsil Edilen Geçici Vergi Tutarlarının Yıllık Gelir/Kurumlar Vergisi Beyannamesinde Endeksleme Yapılıp Mahsup Edilmesi Yönünde Bir Öneri”, 96.

¹⁸ Muhammad Akram Khan, *İslam İktisadının Meseleleri* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 100.

¹⁹ Muhammad Tahir Mansoori, “Indexation of Loans: A Shariah Perspective”, *Islamic Studies* 37/1 (ts.), 104.

²⁰ Hasanuzzaman, “Indexation-An Islamic Evaluation”, 32.

gelirin ya da herhangi bir ekonomik değişkenin başka bir değişkenle uyumlandırılması”²¹ gibi şekillerde de tanımlanmıştır. Ayrıca, “Enflasyonun etkilediği ücretler, vergiler, borçlar, tasarruflar ve diğer kalemlerin nominal değerlerini yürüten merdiven (eşel mobil) mekanizması kullanılarak düzeltilmesi” anlamında da kullanılmaktadır.²²

İlahiyat akademisinden Abdullah Kahraman’a göre endeksleme, “Mal ve faktör fiyatları veya vergi gelirleri gibi parasal yükümlülükler ile fiyatlar genel düzeyi arasında geriye veya ileriye yönelik bağlantı kurulması” demektir.²³

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak endekslemeyi bazı ölçekler vasıtasıyla paranın nominal değerinin reel değerine uyarlanması olarak tanımlayabiliriz.

1.2. Endekslemenin Amaçları

Endekslemeyi savunanların uygulamadan bekledikleri amaçlar enflasyonu önlemek, enflasyonun mali yükünü hafifletmek, gelir dağılımı adaletsizliğini ve belirsizlikleri gidermek, tasarrufları korumak, işçi ve memurların yüksek ücret artışı taleplerini engellemek, milli borcun reel maliyetini azaltarak devlete kazanç sağlamak, paranın şuanadaki değerini gelecekteki reel değeriyle eşitlemek olarak özetlenebilir.²⁴

Söz konusu amaçların gerçekleştirilmesi öncelikle uygun zamanda uygun bir endeks seçimine ve tarafsızlık gibi bazı ilkelere uyulmasına

²¹ Batı, “Tahsil Edilen Geçici Vergi Tutarlarının Yıllık Gelir/Kurumlar Vergisi Beyannamesinde Endeksleme Yapılıp Mahsup Edilmesi Yönünde Bir Öneri”, 96.

²² Mustafa Aykaç, “Ekonomik İstikrar Aracı Olarak Gelirler Politikası ve Yöntemleri”, *Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi* 5/1 (1984), 219.

²³ Ali Muhyiddin Karadağı, *İslam İktisadına Giriş*, çev. Abdullah Kahraman (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 483. Çevirenin notu.

²⁴ Yörükoğlu, *Enflasyon, Endeksleme ve Türkiye Yönünden Bir Yaklaşım*, 49; Batı, “Tahsil Edilen Geçici Vergi Tutarlarının Yıllık Gelir/Kurumlar Vergisi Beyannamesinde Endeksleme Yapılıp Mahsup Edilmesi Yönünde Bir Öneri”, 96; Aykaç, “Ekonomik İstikrar Aracı Olarak Gelirler Politikası ve Yöntemleri”, 219; Muammer Tekeoğlu, “Enflasyon-Tasarruf İlişkileri”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11/1-2 (1990), 7,8; Güran, “Enflasyon ve Endeksleme”, 327,337; Gilani, “Indexation”, 802; Fernando Lefort - Klaus Schmidt-Hebbel, “Indexation, Inflation and Monetary Policy: An Overview”, (ts.), 1; Hasanuzzaman, “Indexation-An Islamic Evaluation”, 38.

bağlıdır. Buna göre endekslemenin etkinliğini artıracak önlemler ve hazırlıklar yapıldıktan sonra endekslemeye geçilmelidir. Gerek mallarda gerekse hizmet sektöründe fiyatlar aynı oranda artmadığından fiyat değişimlerini en iyi şekilde yansıtan endeksler seçilmelidir. Ayrıca seçilen endeksin özelliğinin ve kapsamının, kişilerin veya devletin menfaatine göz yummayacak şekilde bağımsız olarak yürütülmesine dikkat edilmelidir. Zira bu özellikleri taşımayan bir endeks uygulaması amaçtan sapmalara neden olabilir.²⁵

Tüm kurallara uyulsa bile endekslemeden beklenen amaçlara aykırı sonuçlara da ulaşabilmektedir. Çünkü endekslemenin enflasyonu artırdığı, enflasyonla mücadelede diğer enstrümanlara göre daha maliyetli olduğu, fiyatların tahmin edilenden daha fazla yükseldiği, borçluları daha zor duruma soktuğu da görülmüştür.²⁶

1.3. Endeksleme Türleri

Modern iktisat çalışmalarında endekslemenin birçok türüne yer verilmektedir. Bunlar arasında *ücret endekslemesi* ve *finansal sermaye endekslemesi* en çok bilinen endeksleme çeşitleridir. Tarihsel süreçte önce ücret endekslemesi sonra finansal sermaye endekslemesi yapılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi ABD’de askerlerin ücretlerinin sığır eti, mısır, yün ve deri fiyatlarının ortalama artışına bağlanması ücret endekslemesinin ilk örneği olarak kabul edilir.²⁷

Uygulama kapsamına göre endeksleme *genel* ve *sınırlı* olabilmektedir. Ülkelerin çoğu endekslemeyi sınırlı olarak uygulamıştır. Piyasa faiz oranı enflasyon oranından düşük olduğu zaman kapsamlı/genel endeksleme uygulanabileceği ifade edilmektedir.²⁸

²⁵ Yörükoğlu, *Enflasyon, Endeksleme ve Türkiye Yönünden Bir Yaklaşım*, 91-95; Güran, “Enflasyon ve Endeksleme”, 338; Beşir Gözübenli, “İslam Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Riba” (I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri, Konya: KOMBAD Yayınları, 1997), 644.

²⁶ Tekeoğlu, “Enflasyon-Tasarruf İlişkileri”, 7,8; Güran, “Enflasyon ve Endeksleme”, 332-335; Gilani, “Indexation”, 802; Ziauddin Ahmed, “Currency Notes and Loan Indexation”, *Islamic Studies* 28/1 (1989), 47.

²⁷ Erçel, “Teoride ve Uygulamada Endeksleme”, 67.

²⁸ Gilani, “Indexation”, 802.

Seçilen araca göre altına, dövize, mala/eşyaya ve enflasyona endeksleme gibi çeşitli şekillerde uygulamalar da söz konusudur.

Bu bağlamda Ebu Yusuf'un fels türünden borç miktarının değerinin dirheme yani gümüşe göre ödenebileceği görüşünün²⁹ seçilen araca endekslemenin örneklerinden birini oluşturduğu söylenebilir.

Enflasyon endekslemesinden kasıt, paranın değeri enflasyon ile düştüğü için borç ödemelerinde bu kayıp kadar telafinin söz konusu olmasıdır. Dolayısıyla %20 enflasyon olan bir dönemde 1000 TL borç veren kişinin, bir yıl sonra 1200 TL almasıdır.³⁰

Enflasyona endeksleme altına endekslemeye tercih edilir.³¹ Ancak enflasyon sepetinin hangi mallardan oluşacağı önemli sorunlardan biridir. Diğer bir sorun ise malların toptan ve perakende fiyatlarının farklı oluşu ve hangisinin esas alınacağı problemidir.³²

Karz veya satım akdinde borçlanmanın altın veya döviz olarak belirlenmesi endeksleme kapsamında değildir. Çünkü borç ilişkisi doğrudan altın veya döviz olarak belirlenmiştir. Ancak borç Türk Lirası cinsinden belirlenmiş fakat ödemenin ifa günündeki döviz kuru veya altın fiyatlarına göre yine Türk Lirası olarak yapılacağı kararlaştırılmışsa endekslemeden bahsedilebilir. Zira endeksleme kapsamında fiilen Türk Lirası ile borçlanılmakta fakat borç tutarı dövize göre belirlenmektedir.

2. Endekslemenin Diğer Unsurlarla İlişkisi

Yukarıda da belirtildiği gibi son yüzyılda endeksleme fikri hem batılı bilim adamları hem de fukaha arasında farklı boyutlarda tartışılmıştır. Bu nedenle endekslemeyi savunanlarla karşı çıkanların

²⁹ Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru'l-ma'rife, ts.), 14/29.

³⁰ Zeyneb Hafsa Orhan, *Ekonominin Temel Konular ve İslam Ekonomisi* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2021), 108.

³¹ Ali Bakkal, "İslâm Hukukunda Para ve Fâiz Telâkkîsi Zâviyesinden Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1995), 74; Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 49; Osman Eskicioğlu, "Enflasyon ve Para" (İslam Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983), 220.

³² Bakkal, "Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", 74; Eskicioğlu, "Enflasyon ve Para", 219.

görüşlerini faiz, adalet, ğarar ve cehaletle iktisadi gerekçe başlıklarında delilleriyle birlikte mukayeseli olarak ele alacağız.

2.1. Endekslemenin Faizle İlişkisi

İslam hukukçuları maaş, ücret ve sosyal güvenlik ödemelerinin endekslenebileceği konusunda ittifak etmiştir. Çünkü maaşlar icare sözleşmelerine dayalıdır ve her dönem yenilenebilir niteliktedir.³³ Ancak para borçlarının endekslenmesi konusunda iki farklı görüş oluşmuştur. Bir grup İslam hukukçusuna göre para borçlarının endekslenmesinden meydana gelen fazlalık faiz iken diğerlerine göre alacaklının zararının tazmini niteliğinde reel değerdir, faiz değildir.

Endekslemenin faiz olmadığını savunanların delilleri şunlardır.

i. Para borçlarının endekslenmesinden kaynaklanan fark İslam'da yasaklanan faiz niteliğinde değildir. Çünkü endekslemeyle reel anlamda kazanç sağlanmamakta, paranın alım gücü artmamaktadır. Bilakis borcun alındığı zamanla ifa arasında geçen sürede meydana gelen değer kaybı denkleştirilmektedir. Buna "aynı durumun muhafazası" da denilebilir. "Ne alınmışsa o ödenir" ilkesi mallarda uygulansa da parada uygulanamaz. Çünkü mallar değerini zati kıymetlerinden alır. Kağıt paraların değeri ise itibaridir. Bu durumda borç itibari değerine denk miktarda ödenmelidir. Çünkü paranın üzerindeki rakamlar cinsini ve vasfını gösterir, değerini ifade etmez. Böylece nominal olarak fazlalık olsa da reel olarak yoktur. Borç aslında mislen ödenmiş gibidir. Şu halde alınan fazlalık faiz değildir. Dolayısıyla endeksleme, faiz gibi haksız zenginleşme aracı olarak değerlendirilmemelidir.³⁴

³³ Chapra, *Adil Bir Para Sisteme Doğru*, 22; Hasanuzzaman, "Indexation-An Islamic Evaluation", 31; Orhan, *Ekonominin Temel Konular ve İslam Ekonomisi*, 113; Gilani, "Indexation", 803; Ahmed, "Currency Notes and Loan Indexation", 45; Zamir Iqbal - Abbas Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice* (Singapore: John Wiley, 2011), 61.

³⁴ Khan, *İslam İktisadının Meseleleri*, 196; Ahmed, "Currency Notes and Loan Indexation", 44; Servet Armağan, "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler" *İslâm Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983), 281,283,284; Bakkal, "Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", 71-73; Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 48; Gözübenli, "İslam Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Riba", 630-632.

Eğer bir faizden bahsedilecekse o da paranın misliyle ödenmesi halinde borçlunun negatif faizden elde ettiği kazanç olur. Çünkü enflasyonist bir ortamda borçlu kazanırken alacaklı kaybeder. Örneğin 1000 TL alınan borcun enflasyonun %10 olduğu bir zamanda bir yıl sonra yine 1000 TL ödenmesi halinde alacaklı ancak negatif faizle açıklanabilen bir kar sağlamış olur. Bu da İslam'da yasaklanan haksız kazanç kapsamında değerlendirilir.³⁵ Ayrıca faizin illeti bakımından kağıt paranın misli, sayılardan ziyade iktisadi alım değeridir. Buna göre %10 enflasyonun olduğu bir yılda 1000TL'nin misli, alım gücüne denk olan 1100 TL'dir.³⁶

ii. Günümüzde borcun reel değeriyle ödenmesi iktisatçılar arasında örf haline gelmiştir. İslam'da da tüccarlar arasındaki örf itibar edilir. Bu durumda endeksleme caiz olmalıdır.³⁷

iii. Felsler ma'dudattandır. Yani ceviz ve yumurta gibi mübadelesi sayı ile yapılır. Madutatta ise ribâ'l-fadl yani fazlalık ribası gerçekleşmez. Bugünkü kağıt paralar da felsler gibidir. Dolayısıyla farklı miktarlarda mübadele edilseler de fazlalık faiz değildir.³⁸

iv. Ebû Yusuf felslerin dirheme endekslenerek ödenmesine hükmetmiştir. Onun içtihadına kıyasla, kağıt paranın endekslenmesinden meydana gelen değer farkı faiz değildir. Çünkü Ebû Yusuf göre altın ve gümüş paralar gerçek değeri ile felsler ise itibarî değerle işlem görür. İtibarî değerle işlem gören paralarla/felslerle alınan borç, değer kaybı dikkate alınarak ödenmelidir.³⁹

³⁵ Sabri Orman, "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz" (Para, Faiz ve İslam, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992), 68; Gözübenli, "İslam Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Riba", 630,631.

³⁶ Bakkal, "Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", 64; Gözübenli, "İslam Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Riba", 632.

³⁷ Şevket Pekdemir, *İslam Hukukunda Sözleşmelerde Cezai Şart* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 186.

³⁸ Süleyman Uludağ, *İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1988), 13,107,110; Hakan Şahin, *İktisadi ve Fıkhi Yönleriyle Para Üretimi* (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019), 152.

³⁹ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 381, 667.

iv. Borç ilişkisinde fazlalığın faiz sayılması için oranın baştan belirlenmesi gerekir. Halbuki endekslemede oran sonradan belirlenmektedir.⁴⁰ Tasarrufların faizle korunmasındaki sorun oranın ex-ante belirlenmesidir. Enflasyon ortaya çıktıktan sonra oranın ex-post belirlenmesi anlaşılabilir bir şeydir. Bu şekliyle enflasyon farkının alınmasına fakihlerin çoğunluğu izin vermektedir.⁴¹

Borçların endekslenmesinin faize benzediğini savunan İslam hukukçularının delilleri şunlardır:

i. Enflasyon döneminde borç verilse de verilmese de paranın değeri düşer. Ancak alacağını endeksleyen kişi verdiği paradan daha fazlasını alır. Fakat borç verilmeseydi para miktar olarak aynı kalacaktı. Bu da endekslemeyle borçtan fayda sağlandığını gösterir. Halbuki İslam'da borç akdi kazanç sağlayan bir sözleşme değildir.⁴² Bu nedenle karz-ı hasen olarak nitelenir. Karz-ı hasende alacaklıya, verdiğiinden daha fazlasını alması garanti edilmez. Endeksleme ise, borç akdini paradan getirinin garantilediği yatırım aracına dönüştürür. Başka bir ifadeyle endeksleme, borç verene 'risksiz kazanç' sağlama ayrıcalığı sağlar. Bu da endekslenmesinin zımnen faiz olduğunu gösterir.⁴³

ii. Endeksleme ribâ'l-fadl unsurunu içermektedir. Çünkü aynı cinsten iki malın mübadelesinde cins ve nicelik bakımından fazlalık söz konusudur. Bu durum borcun misliyle ödenmesini şart koşan hadisle

⁴⁰ Arif Ersoy, "Faizin Arz ve Talep Dengesi Üzerindeki Etkileri: Sorun Olarak Faiz ve Arz-Talep Dengesi", *İktisadi Hayatta ve İslâm'da Faiz*, ed. Recep Cici - Süleyman Sayar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 130.

⁴¹ Mehmet Saraç, "Temel Bir Ekonomik Sorun Olarak Faiz", *İktisadi Hayatta ve İslâm'da Faiz* ed. Recep Cici - Süleyman Sayar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 115.

⁴² Muhammad Ayub, *İslami Finansı Anlamak* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 189-191,465; Gilani, "Indexation", 804; Iqbal - Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*, 62.

⁴³ M. Umer Chapra, *İktisadın Geleceği İslami Bir Bakış* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 298; Muhammad Nejatullah Siddiqi, *Issues in Islamic Banking Selected Papers* (Leicester: The Islamic Foundation, 1994), 44; Ahmed, "Currency Notes and Loan Indexation", 45; Iqbal - Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*, 61.

çelişir.⁴⁴ Öyleyse kağıt para olarak alınan borç misliyle ödenmelidir. Aksi halde faiz, endekslemeyle meşrulaştırılmış olur.⁴⁵

iii. Ödünç verilen miktar üzerinden ödenmesi öngörülen her türlü artışın faiz olduğu konusunda fukaha arasında görüş ayrılığı yoktur. Ödünç alınan bir malın fiyatındaki değişiklikten bağımsız olarak aynı cins ve miktarda geri verilmesi konusunda da ittifak edilmiştir. Bu görüşün ihlali, Kuran'daki riba yasağına ve Peygamber'in emirlerine aykırı olacaktır.⁴⁶ Zira borcun sadece anapara miktarını koruyan yasak mutlak olup enflasyon veya devalüasyon sebebiyle paranın değerinde yapabilecek tüm işlemleri kapsar.⁴⁷

Nitekim klasik öğretilerde süre geçse bile işçi ücretinin, gasb edilen paranın veya herhangi bir misli malın, mehrin, paranın değer kaybına itibar edilmeksizin misliyle ödenmesi gerektiğine hükmedilmiştir. Hatta veresiye alışverişlerde malın fiyatı düşse bile akit anında belirlenen ücretin ödenmesinin gerektiği belirtilir. Ceziri bu uygulamayı 20 kuruş borçlanan kişinin ödeme anında malın değeri 8 kuruş olsa bile yine 20 kuruş ödemesi gerektiği şeklinde örneklendirir.⁴⁸ Benzer durum mecellede "*Ba'del gasb mağsubun si'r ve kıymeti tenakus etse sahibi anı almayıp da zaman-ı gasbdaki kıymetini mutalebe edemez.*"⁴⁹ şeklinde ifade edilmiştir. Karar Hanefilerin gasp edilen malın misliyle ödenmesi görüşünü yansıtmaktadır. Buna göre gaspçıdan, fiyatının düşmesi sonucu mal veya paranın değerinde meydana gelen kaybı tazmin etmesi istenemeyecektir.⁵⁰ Aynı şekilde çeyiz için belirlenen miktar, tedavülde olduğu sürece ödeme tarihindeki paranın değerindeki artış veya azalışa bakılmaksızın kadına ödenir. Mehir borcunun ödenmesinde de aynı

⁴⁴ Mansoori, "Indexation of Loans: A Shariah Perspective", 112; Gilani, "Indexation", 804; Ahmed, "Currency Notes and Loan Indexation", 45.

⁴⁵ Ayub, *İslami Finansı Anlamak*, 189,191; Pekdemir, *Cezai Şart*, 187.

⁴⁶ Hasanuzzaman, "Indexation-An Islamic Evaluation", 42.

⁴⁷ Iqbal - Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*, 61.

⁴⁸ Ayub, *İslami Finansı Anlamak*, 189-191.

⁴⁹ Mecelle (Mecelle) (ts.), md. 900.

⁵⁰ Hasanuzzaman, "Indexation-An Islamic Evaluation", 43.

hüküm geçerlidir. Özellikle mihrî müsemma tespit edildikten sonra artırılmaz.⁵¹

iv. Enflasyon gerek Hz. Peygamber gerekse halifeler döneminden itibaren sosyal ve ekonomik bir sorun olarak Müslümanların gündemini meşgul etmiştir. Ancak para borçlarının endekslenmesi gibi bir uygulamaya gidilmemiştir. Zira Enes İbn Malik'ten nakledilen rivayete göre Hz. Peygamber zamanında Medine'de fiyatlar yükselmiş ve insanlar: “Ey Allah'ın Resulü, bizim için fiyatı belirle dediklerinde ‘Fiyatları belirleyen Allah'tır. O, alıkoyan, rızıklandırıcı ve rızıklandırıcıdır. Umuyorum ki Allah'a kavuştuğum zaman, sizden hiçbiriniz herhangi bir haksızlık konusunda benden bir hak talep etmez.’”⁵² buyurmuştur. Dört halife döneminde de dirhem, dinar karşısında değer kaybetmiş fakat paranın değerindeki dalgalanmalar nedeniyle borçların endekslemesine başvurulmamıştır.⁵³

v. Günümüzde birçok fıkıh kurulunda borcun alım gücüyle ödenmesi gerektiği önerisi faize benzediği gerekçesiyle reddedilmiştir. İslam Fıkıh Akademisi, ödünç verilen paranın, yaşam maliyeti, faiz oranları, GSMH büyüme oranları, altın veya diğer emtia fiyatları ve benzerlerine endekslenmesini kesin olarak yasaklamıştır.⁵⁴

1987 yılında ise endeksleme ile ilgili şu karar alınmıştır: “İslam, ana meblağın üzerinde herhangi bir fazlalığa hiçbir koşulda izin vermez. Borç verenin endeksleme yoluyla aldığı ek miktar, bir miktar parasal fayda sağlayan her kredinin bir tür ribâ olduğunu bildiren hadisin kapsamına girer. Aslında endeksleme, banka faizini gerekçelendirme girişimidir.”⁵⁵

Pakistan Federal Şer'î Mahkemesi konuyla ilgili olarak 100 Rubi alınan borcun bir yıl sonra yine 100 Rubi ödenmesini kararlaştırmıştır.⁵⁶

⁵¹ Nizamü'd-din el-Belhî, *el-Fetâva'l-Hindiyeye* (Daru'l-fikr, 1310), 1/310; Hasanuzzaman, “Indexation-An Islamic Evaluation”, 44.

⁵² Ebu Davud, *Büyü'*, 49

⁵³ Ayub, *İslami Finansı Anlamak*, 465.

⁵⁴ “Mecelletü Mecmaü'l-Fıkhi'l-İslâmî”, (2000, 12/4), 291,292.

⁵⁵ “Mecelletü Mecmaü'l-Fıkhi'l-İslâmî”, ts., (1988, 5/3), 2261.

⁵⁶ Pakistan Federal Şer'i Mahkemesi'nin 14 Kasım 1991 tarihli kararı, 182. md.

2.1.1. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Borcun endeksenerek değer kaybının telafi edilebileceğini savunanların en önemli dayanak noktasını Ebu Yusuf'un karz veya bey akdinde felslerin değer kaybının ödenmesi görüşü oluşturur. Bu bağlamda öncelikle felslerin Hz. Peygamber ve Hulefai raşidin döneminde kullanılmadığı görüşüyle ilgili itirazı aktarmak istiyoruz.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber ve Hulefai raşidin döneminde altından bastırılan dinar ve gümüşten bastırılan dirhem olmak üzere ikili para sistemi/bimetalizm kullanılmaktaydı. Hem dinar hem de dirhem Arapların milli paraları değildi. Çünkü aslında dinar Bizans'a, dirhem ise Sasanilere ait para birimleriydi. Ayrıca o dönemde Yemen dirhemi de kullanılmıştır. Hz. Ömer döneminde üzerinde İslami ibareler olan bazı paraların bastırıldığı ifade edilse de bunlar mahalli düzeyde kalmıştır. Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan tarafından Hz. Ömer döneminde kararlaştırılan veznü's-seb'a esasına göre İslami sikke olarak ilk dinar 77/696 yılında bastırılmıştır. Bu arada ülke sınırları içinde yabancı paralar tamamen tedavülden kaldırılmayarak Bizans dinarı da kullanılmaya devam etmiştir.⁵⁷

Araştırmalar Arapların felse İslam'dan önce de bildiğini göstermektedir.⁵⁸ Bu bağlamda Hz. Peygamber ve Hulefai raşidin döneminde fels olmadığı bilgisine⁵⁹ ihtiyatlı davranmak gerekiyor.

⁵⁷ Takıyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *İğasetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme* (Human and Social Studies, 2007), 124-127; Mehmet Erkal, "Madeni Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz" *Para, Faiz ve İslam*, (İstanbul: İSAV, 1992), 161-166; Halil Sahillioğlu, "Dinar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/352; Halil Sahillioğlu, "Dirhem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/9-369; Kallek, *Sosyal Servet İslamda Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 37; Şahin, *İktisadi ve Fıkhi Yönleriyle Para Üretimi*, 134-136; Ahmed, "Currency Notes and Loan Indexation", 39.

⁵⁸ es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, 1/124; Abdul Azim Islahi, *İslam İktisat Düşüncesi ve Kurumları* (16. Yüzyıl), çev. Kadir Yıldırım, (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017), 145; Kallek, *Sosyal Servet İslamda Yönetim-Piyasa İlişkisi*, 36; Islahi, *İslam İktisat Düşüncesi ve Kurumları* (16. Yüzyıl), 145.

⁵⁹ İbrahim Artuk, "Fels", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/310; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, 667; Eskicioğlu, "Enflasyon ve Para", 192.

Felslerin Hz. Peygamber döneminde de tedavülde olduğu tespitinden sonra bu cinsten borçların nominal veya reel değeriyle ödenmesi konusunda fakihlerin görüşlerin geçebiliriz. Klasik kaynaklarımızda bu konuda iki görüş oluştuğunu görmekteyiz.

i. Fels olarak borçlanan kişi tedavülden kalkması durumunda/kesad/ademü'r-revac mislini öder. Çünkü karz akdi iare gibidir, mislini ödemek gerekir. Kıyasa göre dengi ödenir. Ebu Hanife bu görüştedir.⁶⁰

ii. Zimmette borç olan felsler kesad, inkıta, ruhs ve ğalaya itibar etmeksizin satış veya karz akdinin yapıldığı gündeki değeriyle ödenmelidir. Ebu Yusuf bu görüştedir. Hanefilerde fetva Ebu Yusuf'un görüşüne göre verilmiştir.⁶¹ Aslında Ebu Yusuf'tan üç görüş naklediliyor. İlk görüşü Ebu Hanife ile aynı, ikincisi kabz günündeki değeri ödenir, üçüncüsü kullanıldığı en son gündeki değeri ödenir. Serahsi mezhepte ihtilaf olmadan görüşü nakletmesi de dikkat çekicidir.⁶² Ebu Yusuf'a göre felsin borç alındığı gündeki değerinin ödenmesi gerekirken İmam Muhammed'e göre tedavülden kalktığı gündeki değerinin ödenmesi gerekir. Konu gasb edilen malın tazminindeki gibi değerlendirilmiştir.⁶³ Ebu Yusuf'un bu görüşü paranın değer kaybı veya enflasyona çözüm olması amacıyla doğmamıştır.⁶⁴

Bu bağlamda felslerin faiz konusunda dinar ve gümüş paraların hükmüne tabi olup olmadığını belirlemek gerekmektedir. Konu fukaha arasında tartışılmış olup aşağıdaki görüşler oluşmuştur.

i. Felsler altın ve gümüş para gibidir. Çünkü halk felsleri tıpkı dinar ve dirhem gibi eşyanın değerini belirtmede değişim/mübadale aracı olarak kullanmıştır. Dolayısıyla felslerde de hem ribe'l-fadl hem de ribe'n-

⁶⁰ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 14/29,30; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts), 2/52.

⁶¹ Timurtâşî, *Risâletü Bezli'l-mechûd fi tahrîri es'ileti tegayyüri'n-nükûd*, 84; İbn Âbidîn, "Tenbîhu'r-rukûd alâ mesâilî'n-nükûd", 2/2/61.

⁶² Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddülmuhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerh-i Tenvîri'l-Ebsâr* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1992), 5/162.

⁶³ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 14/29,30.

⁶⁴ Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 35.

nesie gerçekleşir. İmam Muhammed bu görüştedir.⁶⁵ Bu nedenle tedavülde olan bir fels iki fels karşılığında peşin veya veresiye satılamaz. Çünkü felsler kendi cinsinden başka bir mala karşılık tutulsa tayin ile taayyün etmez.⁶⁶ Ahmed b. Hanbel de felslerde faizin olacağı konusunda İmam Muhammed ile ittifak ederken illeti aslen tartılarak satılan malzemenen yapılmış olmasına bağlayarak ayrılır.⁶⁷ Bu görüşten kağıt paraların endekslenmesinden oluşan farkın faiz kapsamına girdiği anlaşılmaktadır.

ii. Altın ve gümüş paralarda faizin illeti semeniyettir. Ancak felslerin altın ve gümüş gibi semeniyet/para vasfı yoktur. Çünkü felsler veya başka mübadele araçları altın ve gümüşe kıyas edilemez. Dolayısıyla felslere para olarak riba hükümleri uygulanamaz. Maliki ve Şafiiler bu görüştedir.⁶⁸ Bu görüşten kağıt paralarda endekslemeyle oluşan farkın faiz olmadığı dolayısıyla İslam faiz teorisinin günümüz şartlarında kağıt ve dijital paralarda uygulanamayacağı sonucuna ulaşılabilir.

iii. Altın ve gümüş paralarda faizin illeti semeniyet değil cins birliği ve kadr(keyl ve vezn)dir. Felslerin para oluşu ise tarafların kabulüne bağlıdır. Dolayısıyla felslerdeki para özelliği onun ayrılmaz bir özelliği

⁶⁵ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidaye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Daru İhyai't-türasi'l-Arabi, ts.), 3/8; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 7/20; Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâü's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'* (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1986), 5/185; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 5/175; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik* (Dâru'l-Kütübi'l-İslami, ts), 6/142,170; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (Kahire: Matbaatu'l-Halebî, 1937), 2/31.

⁶⁶ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 12/183.

⁶⁷ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudame, *el-Muğni* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 4/8.

⁶⁸ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/369; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* (Daru'l-fikr, ts.), 9/363-365; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, 1983), 4/279; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafê ed-Desûkî, *Hâşiyetü't-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebir* (Daru'l-fikr, ts.), III, 47; Soner Duman, “İllet ve Makasid Açısından Fıkıh Mezheplerinde Riba”, ed. Recep Cici - Süleyman Sayar (İktisadi Hayatta ve İslâm'da Faiz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 385, 389; Beşir Gözübenli, “İslâm'da Faiz Yasağı ve Paralı Ekonomi” *İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992), 83,84.

değildir. İnsanlar sonradan para olarak kabul etmiştir. Ama altın ve gümüş öyle değildir.⁶⁹ Felslerde ribe'l-fadl gerçekleşmezken ribe'n-nesie gerçekleşir. Çünkü felslerde ribe'l-fadlın illeti sağlanmaz. Ancak ribe'n-nesienin illeti sağlanır. Zira faizin illeti hacim ölçüsüyle ölçülen mallarda/keyli ve ağırlık ölçüsüyle ölçülebilen mallarda/vezni cins birlikteliğidir. İki şart aynı anda sağlanırsa hem ribe'l-fadl hem de ribe'n-nesie olur. Ancak sadece cins birliği sağlanırsa yalnızca ribe'n-nesie olur. Felsler ne vezni ne de keylidir, adedidir. Dolayısıyla peşin olmak şartıyla fazlalık ribe'l-fadl olmaz. Buna göre peşin olarak bir fels iki felse satılabilir. Ancak cins birlikteliği olduğu için vadeli satışlarda fazlalık ribe'n-nesie sayılır. Buna göre bir fels iki felse veresiye satılamaz. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf bu görüştedir.⁷⁰ Bu durumu Serahsi felslerin bakırdan yapılmış olması ve tartılmaması ile açıklar. Bu durumu tartılmadan satılan kaplara ve belli iki ibrik karşılığında belli bir ibrik satılmasına benzeterek felslerde de böyle bir satışın caiz olduğunu söyler.⁷¹ Bunu da örfen tartı ile satılmaması şartına bağlar.⁷² Yukarıdaki bilgilerden kağıt paralar fels olarak kabul edilse bile endekslemeyle alınan farkın faiz kapsamında olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çünkü endekslemede oluşan fark peşin olarak alınmamaktadır.

Nitekim daha sonra buhara okulu Hanefilerinde dinar ve gümüş paralarda veznilikten felslerdeki gibi adediliğe geçilmiştir. Onlar konuyu zekatta nisab hükümleri bakımından değerlendirmiştir.⁷³ Buradan zamanla felslerin altın ve gümüş statüsünü kazandığı dolayısıyla faiz konusunda da aynı hükme tabii olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 12/183,184.

⁷⁰ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 12/118,119, 183; el-Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, 6/59; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 5/175; Erkal, "Madeni Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz", 175; Bakkal, "Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", 56; Duman, "İllet ve Makasid Açısından Fıkıh Mezheplerinde Riba", 383; Gözübenli, "İslâm'da Faiz Yasağı ve Paralı Ekonomi", 88.

⁷¹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 14/25.

⁷² es-Serahsî, *el-Mebsût*, 12/183.

⁷³ Erkal, "Madeni Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz", 174.

Günümüzde de kağıt paraların geçmişteki altın ve gümüş paranın yerini aldığı görüşü hakimdir. Çünkü hem devlet hem de insanlar bunları para olarak kullanmaktadır.⁷⁴ Nitekim İslam İşbirliği Teşkilatına bağlı Uluslararası Fıkıh Akademisi 1988 yılında kağıt paraların semeniyet vasıflarını tam olarak taşıyan itibari olduğunu, faiz bakımından da altın ve gümüş paraların hükümlerine tabi olduğunu dolayısıyla fiyat endeksine göre değerinin ödenemeyeceğini nominal değeriyle yani misli olarak ödenmesini kararlaştırmıştır.⁷⁵ 1993'te yapılan toplantıda ise enflasyon sebebiyle paranın alım gücündeki düşüşten korunmak için işçi ücretlerinin ve maaşların endekslenebileceğini, ödenemediği için biriken ücretlerde ise 1988 de alınan karara atıfta bulunarak deyn kurallarının uygulanacağını yani belirlenmiş alacağın endekslenemeyeceğini kararlaştırmıştır. Aynı toplantıda daha önce kararlaştırıldığı gibi para borçlarının endekslenemeyeceğini tekrarlanmıştır.⁷⁶ 1995 yılında gerçekleştirilen toplantıda 1988'de alınan kararlara atıfta bulunulmuştur.⁷⁷ Son olarak 2000 yılında yapılan toplantıda ise borcun döviz, yaşam maliyeti, altın veya diğer emtia fiyatları, GSMH büyüme oranları, faiz oranları ve benzerlerine endekslenmesi kesin olarak yasaklanmıştır. Ayrıca 1993'te sadece maaşların endekslenebileceğine karar verilmişken bu toplantı da kiraların da endekslenebileceği ilave edilmiştir.⁷⁸ Bu toplantıların hepsinde satım veya karz borçlarının endekslenemeyeceği görüşü doğrudan veya zımnen faiz yasağına bağlanmıştır.

Pakistan Federal Şer'i Mahkemesi de alınan borçla ödenen miktar arasındaki fiyat farkının hem ribe'n-nesie hem de ribe'l-fadl olacağı gerekçesiyle borçların endekslenemeyeceğini kararlaştırmıştır.

⁷⁴ Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 43; Karadağı, *İslam İktisadına Giriş*, 265; Bakkal, "Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", 64; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.), 352; Eskicioğlu, "Enflasyon ve Para", 196.

⁷⁵ "Mecelletü Mecmaü'l-Fıkhî'l-İslâmî", ts., (1988, 5/3), 2261.

⁷⁶ "Mecelletü Mecmaü'l-Fıkhî'l-İslâmî", (1994, 8/3), 787,788.

⁷⁷ "Mecelletü Mecmaü'l-Fıkhî'l-İslâmî", (1996, 9/2), 831.

⁷⁸ "Mecelletü Mecmaü'l-Fıkhî'l-İslâmî", (2000, 12/4), 291,292.

Buna karşılık olarak ülkemizde gerçekleştirilen II. İktisat kongresi sonuç bildiresinde ise borcun vadesinin uzatılması karşılığında borç miktarının artırılmasının ittifakla haram sayıldığı ödeme acziyetinden kaynaklanan temerrüd halinde borç miktarında artışa gidilmemesi tercihe şayan olmakla birlikte alacaklının ısrarlı talebi durumunda enflasyon farkının borca yansıtılabileceği ifade edilmiştir. Din İşleri Yüksek Kuruluna göre önceden şart koşulmaması kaydıyla borç alınan para altına çevrilerek ödenebilir. Zira bu işlem sarf akdi değil, tarafların rızasıyla yapılan sulh işlemidir. Ayrıca bu şekilde borcun vadesinin uzatılması da mümkündür.

Yukarıda geçtiği gibi bir felsin vadeli olarak iki felse satımı caiz görülmemiştir. Bu durum bile borcun enflasyona endekslenerek 1000 TL karşılığında 1500 TL ödenemeyeceğini açıkça göstermektedir. Önemli bir diğer husus ise tıpkı altın ve gümüşte olduğu gibi kağıt paralarda tayin ile taayyün etmemesidir. Bu durumda kağıt paralar faiz hükümleri bakımından dinar ve dirhem gibidir.

Türk Lirası cinsinden borcun dövize endekslenmesi fıkıh literatüründe sarf akdi kapsamındadır. Sarf akdinde mübadele peşin olarak yapılır. Bu durumda endeksleme vadeli sarf akdi niteliğindedir. Böyle bir sarf akdine fıkhen cevaz verilemez. Çünkü ribe'n-nesie kapsamında değerlendirilir. Buna göre borcun Türk Lirası cinsinden borcun altın veya dövize endekslenmesi caiz değildir.⁷⁹

2.2. Endekslemenin Adalet İlişkisi

Endekslemenin adaletle ilişkisi konusunda bir kısım bilginler alacaklının paranın değer kaybından kaynaklanan zararının endekslemeyle telafi edilmesini adaletin sağlanması açısından gerekli görürken bir kısım bilginler de paranın değer kaybının maliyetinin tümüyle borçluya yüklenmesini adaletsizlik olarak değerlendirmiştir.

⁷⁹ Hüseyin Esen, "İslam Hukuku Açısından Borcun Geciktirilmesi Halinde Uygulanabilecek İşlemler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/36 (2012), 14; Yusuf Erdem Gezgin, *Altın Mübadele İşlemleri İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2020), 304; Bilal Aybakan, *İslam Hukukunda Borçların İfası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1998), 78.

Adaletin sağlanması için borçların endekslenmesi gerektiğini savunan Müslüman iktisatçıların delilleri şunlardır:

i. Kağıt paranın gerçek değeri üzerindeki sayılarla değil satın alma gücüne göre belirlenir. Buna göre borç, paranın alım gücüne göre ödenmelidir. Borcun mislinin ödenmesi değerinin gasp edilmesi, haksız kazanç sağlanması demektir. Halbuki Kur'ân'da "*Aranızda mallarınızı batıl sebeplerle yemeyin.*"⁸⁰ ayetiyle her türlü haram ve haksız yollarla mal kazanma yasaklanmıştır. Şu halde enflasyondan kaynaklanan değer kaybının ödenmesi adaletin gereğidir.⁸¹

Ayrıca "*Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın*"⁸² ayetinde bahsedilen adil şekilde kayda geçirme paranın gelecekteki değer kaybını dikkate alarak yapılabilir. Çünkü paranın değer kaybı ancak kıymetiyle ödendiğinde karşılanmış olur.⁸³ Ayrıca borcun nominal olarak mislen ödenmesi reel olarak mislen ödenmesi anlamına gelmez. Borç hakikaten misliyle ödenmediği için alacaklıya zulmedilmiş olur.⁸⁴

ii. "*Zarar giderilir.*"⁸⁵, "*Zarar bi kadri'l-imkan def olunur.*"⁸⁶ ilkelerine göre alacaklının enflasyondan kaynaklanan zararının telafi edilmesi gerekir.⁸⁷ Zira enflasyonist bir ortamda borç veren paranın reel

⁸⁰ el-Bakara: 2/188.

⁸¹ Bakkal, "Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", 70,71,73; Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 46; Armağan, "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler", 281; Iqbal - Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*, 61.

⁸² el-Bakara: 2/282.

⁸³ Şahin, *İktisadi ve Fıkhi Yönleriyle Para Üretimi*, 121.

⁸⁴ Gözübenli, "İslam Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Riba", 630.

⁸⁵ Mecelle, md.20.

⁸⁶ Mecelle, md.31.

⁸⁷ Mansoori, "Indexation of Loans: A Shariah Perspective", 110; Bakkal, "Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", 69; Armağan, "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler", 102; Osman Eskicioğlu, "İslâm Hukukunda Enflasyonla İlgili Bazı Meseleler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 115.

getirisinden mahrum kalmaktadır.⁸⁸ Bu durumda borcun misliyle ödenmesi İslam'ın sosyal ve ekonomik adalet anlayışına aykırıdır.⁸⁹

iii. Enflasyonist bir ortamda verilen borcun misliyle ödenmesi halinde alacaklıya karşı haksızlık yapılmış olur. Çünkü alacağını, borcu verdiği tarihe kıyasla parasının gerçek değerinden daha düşük bir değerde geri almaktadır. Bu nedenle paranın gerçek değerinde yaşanan düşüşe eşit bir miktar ile borç verenin kaybı telafi edilmelidir. Telafi için ödenecek miktar, borcun verildiği ve ödemenin gerçekleştirildiği iki tarih arasında paranın gerçek değerinde yaşanan düşüşe eşit olmalıdır. Aksi halde borç veren adeta cezalandırılmış hatta aldatılmış olur.⁹⁰

iv. Kamu menfaati borç verilen paranın değer kaybının ödenmesini gerektirir. Zira paranın değer kaybının ödenmediği bir ortamda borçlu ödemeyi geciktirebilir. Bu durum karz akdinde alacaklının zarar etmesine sebep olacağına insanların ihtiyaç sahibine borç vermesini engeller. Çünkü insanlar zarar göreceği tasarruflarda bulunmak istemez.⁹¹

Endekslemenin yeni adaletsizliklere sebep olduğunu savunan İslam hukukçularının delilleri şunlardır:

i. Endekslemeyle adaletin sağlanması için enflasyonun nedenleri ile tarafların enflasyondaki rolü araştırılması gerekir.⁹² Böylece alacaklının niçin zarar ettiği ve kimin tazminle sorumlu olduğu tespit edilmiş olur. Ancak bunun tespiti oldukça zordur. Çünkü enflasyon birçok faktörle

⁸⁸ Hossein Askari vd., *Introduction to Islamic Economics* (Singapore: Wiley, 2015), 150.

⁸⁹ Chapra, *Adil Bir Para Sisteme Doğru*, 22; Bakkal, "Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", 68; Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 46,47; Armağan, "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler", 271.

⁹⁰ Ahmed el-Ashker - Rodney Wilson, *İslam İktisadının Kısa Tarihi*, çev. Safa Yıldırım - Ziya Ekrem Bayrak (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 319-320; Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 45; Gilani, "Indexation", 803; Ahmed, "Currency Notes and Loan Indexation", 44; Iqbal - Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*, 62.

⁹¹ Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 47; Armağan, "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler", 284.

⁹² Hasanuzzaman, "Indexation-An Islamic Evaluation", 41; Chapra, *Adil Bir Para Sisteme Doğru*, 22; Orhan, *Ekonominin Temel Konular ve İslam Ekonomisi*, 112.

yükselir. Hangi faktörün katkısının daha fazla olduğu belirlemek neredeyse imkansızdır.⁹³

Tazminat hukukuna göre sebep olanın zararı karşılması gerekir. Borç veren kişi hükümetin yanlış politikaları, tüketiciler, doğal kısıtlamalar, tüccarlar veya uluslararası faktörlerden dolayı zarar edebilir.⁹⁴ Bu durumda endekslemede sadece borçlunun sorumlu tutulması ve tüm zararı karşılmasının istenmesi diğerlerinin muaf sayılması adil görünmemektedir. Çünkü, endekslemeyle borçludan kontrolü dışındaki faktörlerin neden olduğu zararı tazmin etmesi istenmektedir.⁹⁵ Böyle bir tutum, adaletsizlik alanını daraltmak yerine daha da genişletmek demektir.⁹⁶

Fiyatları kontrol etmek ve enflasyonu düşürecek tedbirleri almak devletin görevidir.⁹⁷ Çünkü *“İnsanların mallarının değerini azaltmayın, yeryüzünde bozgunculuk etmeyin.”*⁹⁸ ayeti enflasyonla mücadele ve fiyat istikrarının sağlanması görevini devlete yüklemiştir.⁹⁹ Buna göre enflasyondan kaynaklanan zararı devlet tazmin etmelidir.¹⁰⁰ Ancak bunu yapabilecek devlet çok azdır. Ayrıca sektörel bazda ve kişilere göre zarar değişebilir. Herkese uygun bir zarar tespiti de oldukça zordur. Bunun yanı sıra yöneticilerin doğrudan sorumlu tutulmaları da imkansızdır. Çünkü

⁹³ Hasanuzzaman, “Indexation-An Islamic Evaluation”, 41; Askari vd., *Introduction to Islamic Economics*, 150.

⁹⁴ Hasanuzzaman, “Indexation-An Islamic Evaluation”, 45; Armağan, “Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler”, 274; Askari vd., *Introduction to Islamic Economics*, 150.

⁹⁵ Askari vd., *Introduction to Islamic Economics*, 150; Khan, *İslam İktisadının Meseleleri*, 195; Gilani, “Indexation”, 804; Iqbal - Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*, 62.

⁹⁶ Mansoori, “Indexation of Loans: A Shariah Perspective”, 113,114.

⁹⁷ Mansoori, “Indexation of Loans: A Shariah Perspective”, 111,113,114; Askari vd., *Introduction to Islamic Economics*, 150; Gilani, “Indexation”, 801.

⁹⁸ A’raf: 7/85; Hud: 11/85; Şuara: 26/183.

⁹⁹ Siddiqi, *Issues in Islamic Banking Selected Papers*, 42; Ayub, *İslami Finansı Anlamak*, 465; Hasanuzzaman, “Indexation-An Islamic Evaluation”, 41.

¹⁰⁰ Askari vd., *Introduction to Islamic Economics*, 151; Armağan, “Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler”, 273; Iqbal - Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*, 62.

borçlunun zararı ile para politikası arasında illiyet bağı her zaman kolay bir şekilde kurulamamaktadır.¹⁰¹

ii. Adaleti tam olarak sağlayacak endeks geliştirilememiştir. En popüler endeksleme yöntemi olarak kabul edilen tüketim malları sepeti bile adil bir standart sağlamaz. Çünkü bu sepet, toplumun her kesiminin tüketim alışkanlıklarını temsil etmez. Halkın büyük bir çoğunluğu sepetteki ürünlerin çoğunu tüketmez. Bu durumda böyle bir sepetin endeks olarak kullanılması, birçok insan için haksızlık olur.¹⁰² Ayrıca sepete konulan mallardaki artış hızları hepsinde farklı oranlarda olmaktadır.¹⁰³

iii. İslam hukuku delil hiyerarşisinde külli kaideler Kuran ve sünnetin üstünde bir güce sahip değildir. Dolayısıyla külli kaideler ayet ve hadislere aykırı olamaz. Sadece hukuki meselelerin anlaşılmasına yardımcı olur. Buna göre külli kaideler Kur'an ve sünnete muhalif bir zararın tazmin aracı olarak kullanılamaz. Yani borcun misliyle ödenmesini emreden ayet ve hadisler ortadayken "zarar giderilmelidir" ilkesiyle paranın değerinin ödenmesi gerektiğine hükmedilemez. Başka bir ifadeyle nassa rağmen, borcun satın alma gücüne endekslenmesi içtihadında bulunulamaz. Çünkü sadece Kur'an'da ve sünnette açıkça bildirilmeyen durumlarda içtihat yapılabilir.¹⁰⁴ Kur'an'daki riba yasağı katidir. Bu konuda nassa rağmen içtihat yaparak istisnalar oluşturamayız.¹⁰⁵

2.2.1. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Mübadele aracı olarak asli fonksiyonu aynı kalsa da para olgusu fiziksel yapısı bakımından zamanla değişikliğe uğramıştır. Günümüzde kâğıt paralar, altın gibi gerçek bir değeri olmamasına rağmen mübadele

¹⁰¹ Armağan, "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler", 273-275.

¹⁰² Khan, *İslam İktisadının Meseleleri*, 195; Ahmed, "Currency Notes and Loan Indexation", 45; Iqbal - Mirakhor, *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*, 62; Mansoori, "Indexation of Loans: A Shariah Perspective", 111.

¹⁰³ Gözübenli, "İslam Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Riba", 643.

¹⁰⁴ Ayub, *İslami Finansı Anlamak*, 464; Hasanuzzaman, "Indexation-An Islamic Evaluation", 45; Gilani, "Indexation", 805.

¹⁰⁵ Khan, *İslam İktisadının Meseleleri*, 195.

değerini devlete duyulan güven sebebiyle üzerindeki sayılardan kazanır.¹⁰⁶

Enflasyon ortamında sadece borç verenin zarar ettiği genellemesi doğru değildir. Nakit birikimi olan ama herhangi bir iktisadi girişimi olmayan kişiler de borç vermediği halde parasının değer kaybetmesinden zarara uğrayabilir. Fakat iş adamı veya finansörlerin borcun ifasının gecikmesinden zarar edecekleri de inkar edilmez bir gerçektir.

Yukarıdaki görüşlerden adaleti sağlaması için tavsiye edilen endekslemenin adaletsizliği gidermediği gibi yeni adaletsizliklere sebep olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin paranın değer kaybetmesine sebep olan enflasyonun tek müsebbibi borçluymuş gibi zararın telafi edilmesinden sadece onun sorumlu tutulması adil değildir. Parayı kullanan kişi olması da tüm zararı karşılmasını gerektirmemektedir. Ayrıca enflasyonist bir ortamda borç verilmese de paranın alım gücü düşecektir. Yatırımcının da kar edeceği kesin değildir. Buna göre sadece borçlunun kayıptan sorumlu tutulması ve tazminat ödemeye mecbur bırakılması adaletsizlik olur. Hatta adalet sağlanmak istenirken borçluya zarar verilir.

Önemli bir husus da döviz kuruna endekslenen borcun ödenmesinin daha zor olacağıdır. Borcu nominal olarak ödeyemeyen bir kişi değeriyle nasıl ödeyecektir. Bu durum endekslemenin borçlu aleyhine adaletsizliğe sebep olduğunu göstermektedir. Çünkü enflasyon ve döviz aynı oranda yükselmemektedir. Ayrıca dövizin alış ve satışı arasındaki farkı da borçlu ödeyerek iki kere zarar etmektedir. Aynı durum borcun altına endekslenmesinde de söz konusudur. Dolayısıyla borcun altına veya dövize endekslenmesinden hem borçlanırken hem de borç ödenirken zarar edilmektedir.

2.3. Endekslemenin Ğarar ve Cehaletle İlişkisi

İslam hukukuna göre sözleşmelerin geçerli olabilmesinin bir koşulu da tarafların yükümlülüğünün akit esnasında kesin olarak belirlenmesidir. Bilgisizlik/cehalet ve belirsizlik/ğarar sözleşmeyi geçersiz kılar. Bu bağlamda endekslemenin de cehalet ve Ğarar unsurları içerdiği görülmektedir. Çünkü endekslemede, yükümlülüğün kapsamı ancak borç

¹⁰⁶ Şahin, *İktisadi ve Fıkhi Yönleriyle Para Üretimi*, 43-45.

muaccel olduğu zaman kesinleşmektedir. Örneğin karz veya bey akitlerinde tarafların anlaşmasından borcun ifa zamanına kadar gerek alacaklı gerekse borçlu ne kadar ödeneceğini bilmemektedir. Bu niteliğiyle endeksleme yapısı ve kapsamı bakımından Hz. Peygamber tarafından yasaklanan ğararlı satışa benzemektedir.¹⁰⁷

İslam İşbirliği Teşkilatına bağlı Uluslararası Fıkıh Akademisi 2000 yılında yaptığı toplantıda para borçlarının endekslenmemesinin sebepleri arasında akdi bozan fahiş ğarar ve cehaleti ihtiva etmesini de saymıştır.¹⁰⁸ Pakistan Federal Şer'î Mahkemesi de ğarar ve cehalet içermesini endekslemenin caiz olmamasının nedenlerinden saymıştır.¹⁰⁹

2.3.1. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Endekslemede ğarar unsuruna iki şekilde yaklaşılabilir. İlk olarak tahmin edilse de enflasyonun ne kadar olacağı kesin olarak bilenememektedir. Bazen sonuçlar beklentilerden çok farklı veya tam tersi olabilmektedir. Bu durum birçok bakımdan İslam'ın akit teorisiyle çelişir. Ancak günümüzde yapılan enflasyon tahminleriyle gerçekleşen enflasyon birbirine çok yakındır. Bu fark fahiş değildir. Bu kapsamda endekslemenin akdi geçersiz kılacak kadar ğarar içermeyeceği söylenebilir.

Diğer taraftan olağanüstü ekonomik koşullarda ve kriz ortamlarında beklenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon arasında fahiş derecede fark oluşabilir. Bu durumda endeksleme akdi bozacak nitelikte ğarar ve cehalet içerebilir.

2.4. Endekslemenin İktisadi Gerekçelerle İlişkisi

Endekslemeyi sadece ekonomik gerekçelerle değerlendiren bazı konvansiyonel ve Müslüman iktisatçılar uygulamanın etkilerini tartışmıştır. Bu konuda destekleyenler ve karşı çıkanlar olmak üzere iki farklı görüş oluşmuştur. Destekleyenlerin görüşleri endekslemenin amaçlarıyla örtüşmektedir. Bu nedenle tekrara düşmemek ve sözü uzatmamak için ayrıca bahsetmeyeceğiz.

¹⁰⁷ Hasanuzzaman, "Indexation-An Islamic Evaluation", 44; Orhan, *Ekonominin Temel Konular ve İslam Ekonomisi*, 112; Mansoori, "Indexation of Loans: A Shariah Perspective", 111; Pekdemir, *Cezai Şart*, 186; Gilani, "Indexation", 804.

¹⁰⁸ "Mecelletü Mecmaü'l-Fıkhî'l-İslâmî", (2000,12/4), 292.

¹⁰⁹ Pakistan Federal Şer'i Mahkemesi'nin 14 Kasım 1991 tarihli kararı, 173. md.

İktisadi sebeplerle endekslemeye karşı çıkanların delilleri şunlardır.

i. Günümüzde konvansiyonel finasta bile enflasyonun zararlarından korunmak için endeksleme yöntemine başvurulmamaktadır. Endeksleme yerine sözleşmelere değişken oran şartı konulmaktadır.¹¹⁰ Enflasyonun tek bir çaresi vardır, o da fiyat istikrarının sağlanmasıdır.¹¹¹

ii. Enflasyon genelde tüfeye endekslenmektedir. Bu durumda endeks sepetinin hangi kalemlerden oluştuğu çok önemlidir.¹¹² Fakat paranın değer kaybını tam olarak yansıtabilen, hakkaniyete uygun endeks oluşturulamamıştır. Bu nedenle endeksin yaşam maliyetini ne kadar yakalayabildiği, satın alma gücündeki kaybı ne kadar gösterebildiği tartışmalıdır. Endeks seçimi konvansiyonel iktisatta dahi çok netleştirilmiş bir mevzu değildir. Ayrıca yaşam maliyeti endeksi, bir ekonomideki ortalama bir kişinin tüketim alışkanlıklarını temsil eder. Fakat tüketim malları sepetini ve ağırlıklarını temsil eden bir endeksin seçimi oldukça sorunludur. Dolayısıyla yaşam maliyeti bölgeden bölgeye ve şehirden şehre farklılık gösterebileceğinden doğru bir şekilde ölçmek mümkün değildir. Zira endeksler toplumun her kesimini temsil etmeyen tüketim maddelerinden oluşmaktadır. Sonuç olarak endeks hataları borçlu ile alacaklı arasında haksız servet transferine yol açabilir. Diğer taraftan enflasyon endekslerinin gecikmeye dayalı olması günlük finansal işlemlerde kullanılmaya uygun olmadığını göstermektedir.¹¹³

Önemli bir sorun da gerçek kişilerin borç ilişkilerinde endeksleme hesaplarının doğru bir şekilde yapılıp yapılmadığını kimin denetleyeceği meselesidir. Zira hesaplamalardaki herhangi bir hata faize düşülmesine veya taraflardan birine haksızlık yapılmasına sebep olabilir.¹¹⁴

iii. Bazı ekonomistlere göre endeksleme, enflasyona karşı bir çözüm değildir. Hatta hükümetlerin enflasyonla mücadelede etkili politikalar

¹¹⁰ Ayub, *İslami Finansı Anlamak*, 465.

¹¹¹ Siddiqi, *Issues in Islamic Banking Selected Papers*, 43.

¹¹² Orhan, *Ekonominin Temel Konular ve İslam Ekonomisi*, 112.

¹¹³ Askari vd., *Introduction to Islamic Economics*, 151; Hasanuzzaman, "Indexation-An Islamic Evaluation", 47; Siddiqi, *Issues in Islamic Banking Selected Papers*, 43; Orhan, *Ekonominin Temel Konular ve İslam Ekonomisi*, 112.

¹¹⁴ Orhan, *Ekonominin Temel Konular ve İslam Ekonomisi*, 112.

izlemesine yönelik baskıları azaltmaktadır. Halbuki enflasyonla mücadele için fiyat istikrarı ve mali disiplin sağlanmalı, iyileştirici para, maliye ve gelir politikaları uygulanmalıdır. Zira parasal istikrarı sağlamak devletin sorumluluğundadır.¹¹⁵ Özellikle tam endeksleme hızla artan enflasyona bir davettir. Uygulamalar endekslemenin enflasyonu sürekli hale getirdiğini hatta hızlanmasına yardım ettiğini göstermiştir. Enflasyona uyum göstermek bu yüzden bir paradoks barındırır. Ekonomilerini tamamen endeksleyen ülkeler bile bu yöntemin enflasyonla mücadele maliyetini artırdığı görüşündedir.¹¹⁶

Bir başka husus ise deflasyon olduğunda endeksleme uygulanırsa, alınan borçtan daha azının ödenmesinin gerekmesidir. Oysa borç veren, verdiğiinden daha az para almak istemez. Akla gelebilecek bir başka soru da %5, %10 ya da %20 gibi bütün enflasyon farklarının karşılama karşılama olmayacağıdır. Literatürde buna yönelik cevaplar bulunmamaktadır. Dolayısıyla sanki durum şöyle anlaşılmaktadır; ister %10 ya da %100, bütün enflasyon farkları endekslemeye tabi tutulmalıdır. Bunun ne kadar uygun olduğu tartışma götürür.¹¹⁷

iv. Endeksleme, tasarruf sahiplerini, büyüyen bir ekonomi için lüzumlu olan risk sermayesinden kaçınmaya teşvik edecektir. Bu yüzden insanları endekslemeden ziyade yatırım yapmaya teşvik etmek cazip olacaktır.¹¹⁸

2.4.1. Görüşlerin Değerlendirilmesi

II. Dünya Savaşı esnasında ekonomisi bozulan ülkelerde fiyat istikrarının sağlanması ve iktisadi canlılığı artırmak amacıyla 1944'te ABD'de kurulan Bretton Woods sistemi ile programa katılan ülkelerin para birimlerinin değerlerinin dolara endekslenmesine sadece ABD dolarının altına dönüştürebilmesine karar verilmiştir. Ancak bu

¹¹⁵ Askari vd., *Introduction to Islamic Economics*, 151; Chapra, *Adil Bir Para Sistemi Doğru*, 22; Armağan, "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler", 274.

¹¹⁶ Khan, *İslam İktisadının Meseleleri*, 195; Siddiqi, *Issues in Islamic Banking Selected Papers*, 43; Chapra, *Adil Bir Para Sistemi Doğru*, 22.

¹¹⁷ Orhan, *Ekonominin Temel Konular ve İslam Ekonomisi*, 113.

¹¹⁸ Chapra, *Adil Bir Para Sistemi Doğru*, 22; Ahmed, "Currency Notes and Loan Indexation", 46.

durum zamanla piyasalarda gerilimi artırmış, arz fazlalığı sebebiyle doların değerini düşürmüştür. Sonuç olarak 1971'de ABD'nin doları altına endekslemekten vazgeçtiğini açıklamasıyla sistem çökmüştür.¹¹⁹

Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde ekonomik istikrarı sağlamak için paralarını gelişmiş ülkelerin paralarına endekslenmesinin çözüm olacağı düşünülse de her ikisinin de itibari oluşu, hükümet ve kur politikalarıyla değişebileceği dikkate alındığında dövize endekslemenin de değişmez ölçü niteliğinde olmadığı görülür. Nitekim bir dönem çok istikrarlı kabul edilen bazı dövizler zamanla değer kaybetmiş hatta tedavülden kalkmıştır.¹²⁰

Ayrıca borcun dövize endekslenmesi ülkenin parasal olarak yabancılara bağlanması anlamına gelir ki bu da ekonomik özgürlüğün kaybedilmesi demektir. Nitekim Bretton Woods sisteminin kurulmasının amaçlarından biri de II. Dünya Savaşı sonrasında yıkıma uğrayan Avrupa ülkelerinin parasal olarak ABD'ye bağlanmak istenmesidir.

Faizden kaçınanlar en fazla altına endekslemeyi tercih etmektedir. Ancak para vasfını kaybetmesi sebebiyle diğer mallar gibi altın fiyatları da düşüp yükseldiğinden enflasyona kıyaslandığında tercih edilmemektedir.¹²¹ Çünkü altına endekslemenin enflasyondan kaynaklanan değer kaybını telafi etmediği görülmüştür.¹²² Ayrıca altına endeksleme her zaman ve her borçta uygun değildir. Çünkü altın fiyatlarının artış oranı çoğu zaman diğer malların artış oranından farklı gerçekleşmektedir. Diğer taraftan üretimin artması veya azalmasına bağlı olarak altın fiyatlarında da iniş çıkışlar olabilmektedir.¹²³

Her iki görüşün iddiaları değerlendirildiğinde endekslemenin iktisadi olarak da çözüm olmadığı, mevcut sorunları desteklediği hatta yeni sorunlar ürettiği görülmektedir.

¹¹⁹ Ahmed, "Currency Notes and Loan Indexation", 42.

¹²⁰ Gözübenli, "İslam Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Riba", 637.

¹²¹ Bakkal, "Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi", 74; Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 49; Eskicioğlu, "Enflasyon ve Para", 225.

¹²² Bayındır, "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler", 49.

¹²³ Armağan, "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler", 274; Gözübenli, "İslam Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Riba", 634,635.

Sonuç

Endeksleme uygulaması bugünkü şekliyle olmasa da paranın değer kaybetmesiyle ilişkili olarak İslam iktisadında Hz. Peygamber döneminden itibaren bilinen bir konudur. Dolayısıyla hem erken hem de klasik dönem fukahası, bey ve karz akitlerinde borcun nominal veya reel değeriyle ödenmesi konusunu ele almıştır. Modern iktisatta sistemleştirilen endeksleme uygulaması son yüzyılda modern İslam hukukçularının da gündemini oldukça meşgul etmiştir. Bu bağlamda İslam hukukuna göre maaş, ücret ve sosyal güvenlik ödemelerinin endekslenebileceğinde ittifak edilmiştir. Altın ve gümüş cinsinden borçların misliyle ödenmesi konusunda da görüş birliği sağlanmasına rağmen geçmişte fels cinsinden para borçlarının değeriyle ödenmesi konusundaki ihtilaf günümüzde kâğıt paraların endekslenmesi konusu üzerinden devam etmektedir.

Gerek iktisadi gerekse fıkhi analizlerden para borçlarının endekslenmesinin adil bir çözüm olmadığı, başka haksızlıklara neden olduğu ve ekonomik istikrarı sağlamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum endeksleme uygulamasına en azından ihtiyatlı yaklaşılmasını gerektirmektedir. Zira ekonomik adalet ayet ve hadiste belirtilen ilkelerle uyumlu olarak hem borçlunun hem de alacaklının korunacağı bir çözümün üretilmesini gerektirir. Enflasyondan kaynaklanan zararın endekslemeyle telafi edileceği iddiası tazminat hukukuyla da örtüşmemektedir. Çünkü sebep olmadığı halde enflasyonun tüm sorumlulukları borçluya yüklenmektedir. Ayrıca sebep ile zarar arasında illiyet bağı tam olarak kurulamamaktadır. İktisadi gerekçelerle yöneltilen eleştiriler de enflasyonunu olumsuz etkilerine karşı endekslemeyle korunmanın doğru bir çözüm olmadığını göstermektedir.

Endekslemeyle ödenen fazlalığın faizden farklı olduğu iddiaları ise ikna edici olmaktan uzaktır. İktisatçılar enflasyonu tam olarak yansıtan endeksin oluşturulmasının imkansızlığı nedeniyle her halükârda negatif ya da pozitif faizin olacağı belirtmektedir. Bu durum borçlu ya da alacaklıdan birinin mutlaka haksız kazanç elde edeceği anlamına gelir.

Enflasyonun gelecekte ne olacağı tam olarak bilinemediğinden geri ödemedeki belirsizlik endekslemenin ğarar ve cehalet sebebiyle

uygulanamayacağını göstermektedir. Borcun altın ya da dövize endekslenmesi ise sarf akdinin peşin olması şartına aykırıdır. Sarf akdinin vadeli yapılması faiz olarak nitelenmektedir.

Ebu Yusuf'un felslerin gümüşe endekslenerek ödeneceği içtihadı o günkü para sisteminin, fukahanın dinar ve dirheme karşılık felslere bakış açısının doğru anlaşılmasını gerektirir. Zira Ebu Yusuf'un içtihadı enflasyonun olumsuzluklarını giderme amacı taşımamaktadır. Buna göre kağıt paraların felse benzediği dolayısıyla kağıt paralarda endekslemeden kaynaklanan farkın da faiz olmayacağı görüşü konunun bağlamın koparılmasından ibarettir. Çünkü günümüzde para sisteminin en temel ve en yaygın aracı kağıt paralardır. Kağıt paraları fulusa benzetmek para borçlarında hiçbir surette faizin gerçekleşmeyeceği anlamına gelir.

Müslüman iktisatçılar ve çağdaş İslam hukukçuları maalesef para borçlarında değer kaybının karşılanmasıyla ilgili olarak herkesin kabul ettiği köklü bir çözüm henüz üretememiştir. Yeniymiş gibi sunulan öneriler de ana akım iktisatçıların fikirlerinden öteye geçememektedir. Bu bağlamda enflasyonun zararlarıyla mücadele etmek için para sistemi tümüyle yenilenerek sosyoekonomik adaleti tesis edecek İslami ilkelerle uyumlu politikaların geliştirmesi gerekmektedir. Zira borç akdinde "ana paranın alınması" ilkesi enflasyonun sıfırlandığı ve ekonomik istikrarın temin edildiği para politikasının uygulanmasını emretmektedir. Ancak o zaman nominal değerle reel değer eşitlenmiş olur. Endeksleme gibi sorunlu bir uygulamaya ihtiyaç kalmaz. Zira endeksleme kısa vadede çözüm olarak görülse de uzun vadede sorunları daha da kökleştirmektedir.

Kaynakça

- Ahmed, Ziauddin. "Currency Notes and Loan Indexation". *Islamic Studies* 28/1 (1989), 39-53.
- Armağan, Servet. "Enflasyonun Tesirleri Hakkında Bazı Düşünceler". *İslâm Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*. 265-287. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983.
- Artuk, İbrahim. "Fels". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/309-311. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

- Ashker, Ahmed el - Wilson, Rodney. *İslam İktisadının Kısa Tarihi*. çev. Safa Yıldırım - Ziya Ekrem Bayrak. İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.
- Askari, Hossein vd. *Introduction to Islamic Economics*. Singapore: Wiley, 2015.
- Aybakan, Bilal. *İslam Hukukunda Borçların İfası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1998.
- Aykaç, Mustafa. "Ekonomik İstikrar Aracı Olarak Gelirler Politikası ve Yöntemleri". *Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi* 5/1 (1984), 205-220.
- Ayub, Muhammad. *İslami Finansı Anlamak*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el- 'Înâye fi şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Bakkal, Ali. "İslâm Hukukunda Para ve Fâiz Telâkkîsi Zâviyesinden Enflasyon Farkını Ödenmesi Problemi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1995), 45-80.
- Bardakoğlu, Ali. "Diyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 473-479. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Batı, Murat. "Tahsil Edilen Geçici Vergi Tutarlarının Yıllık Gelir/Kurumlar Vergisi Beyannamesinde Endeksleme Yapılıp Mahsup Edilmesi Yönünde Bir Öneri". *Vergi Sorunları Dergisi* 372 (2019), 94-108.
- Bayındır, Abdülaziz. "Paranın Değer Kaybetmesiyle Ortaya Çıkan Problemler ve İslam Hukukuna Göre Çözüm Yolları". *İslâm Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*. 11-52. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983.
- Belhî, Nizamüd'din. *el-Fetâva'l-Hindiyeye*. Daru'l-fikr, 1310.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.
- Chapra, M. Umer. *İktisadın Geleceği İslami Bir Bakış*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.
- Chapra, M.Umer. *Adil Bir Para Sisteme Doğru*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.

- Dağlı, Hüseyin. İngilizce-Türkçe Finans Sözlüğü, Ankara: Alter Yayıncılık, 2005.
- Demir, Ömer - Acar, Mustafa. Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Desûkî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-. *Hâşiyetü't-Desukî 'ale's-Şerhi'l-kebîr*. Daru'l-fikr, ts.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- Duman, Soner. "İllet ve Makasid Açısından Fıkıh Mezheplerinde Riba". ed. Recep Cici - Süleyman Sayar. *İktisadi Hayatta ve İslâm'da Faiz*. 369-393. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Ebû Davud, Süleyman b. El-Eş'as el-Ezdî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, ts.
- Erçel, Gazi. "Teoride ve Uygulamada Endeksleme". *Maliye Dergisi* 49 (1981), 67-83.
- Erdem, Ekrem. "Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası". *Bankacılar Dergisi* 56 (2006), 10-27.
- Erkal, Mehmet. "Madeni Para, Banknot ve Kağıt Para Mübadelesinde Faiz". 161-182. İstanbul: İSAV, 1992.
- Ersoy, Arif. "Faizin Arz ve Talep Dengesi Üzerindeki Etkileri: Sorun Olarak Faiz ve Arz-Talep Dengesi". ed. Recep Cici - Süleyman Sayar. *İktisadi Hayatta ve İslâm'da Faiz*. 122-141. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Esen, Hüseyin. "İslam Hukuku Açısından Borcun Geciktirilmesi Halinde Uygulanabilecek İşlemler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/36 (2012), 9-46.
- Eskicioğlu, Osman. "Enflasyon ve Para". *İslâm Açısından Enflasyon ve Çözüm Yolları*. 157-226. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983.
- Eskicioğlu, Osman. "İslâm Hukukunda Enflasyonla İlgili Bazı Meseleler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 97-117.
- Gezgin, Yusuf Erdem. *Altın Mübadele İşlemleri İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2020.
- Gilani, Syed Abdul Wahab. "Indexation of Loan in Conventional and Islamic Finance". *IJCRB* 3/3 (2011), 799-807.

- Gözübenli, Beşir. "İslam Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Riba". *I. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri*. Konya: KOMBAD Yayınları, 1997.
- Gözübenli, Beşir. "İslâm'da Faiz Yasağı ve Paralı Ekonomi". *İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri*. 77-96. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.
- Güran, Sevgi. "Enflasyon ve Endeksleme". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 39/1-4 (1981 1980), 325-341.
- Hasanuzzaman, S.M. "Indexation-An Islamic Evaluation". *Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics* 2/2 (1985), 31-49.
- Iqbal, Zamir - Mirakhor, Abbas. *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*. Singapore: John Wiley, 2. Basım, 2011.
- Islahi, Abdul Azim. *İslam İktisat Düşüncesi ve Kurumları (16. Yüzyıl)*. çev. Kadir Yıldırım. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerh-i Tenvîri'l-Ebsâr*. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. "Tenbîhu'r-rukûd alâ mesâilî'n-nükûd". *Mecmûatu resâilî İbn Âbidîn*. 2/57-67. y.y., ts.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, 1983.
- İbn Kudame, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-fıkr, ts.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. Dâru'l-Kütübi'l-İslami, ts.
- Kallek, Cengiz. *Sosyal Servet İslamda Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Karadağı, Ali Muhyiddin. *İslam İktisadına Giriş*. çev. Abdullah Kahraman. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiü's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1986.

- Khan, Muhammad Akram. *İslam İktisadının Meseleleri*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- Kınalızade Müslim Efendi. "Fulûsiyye Risalesi". çev. Emrullah Dumlu. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2014), 191-213.
- Lefort, Fernando - Schmidt-Hebbel, Klaus. "Indexation, Inflation and Monetary Policy: An Overview".
- Makrîzî, Takıyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî. *İğasetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme*. Human and Social Studies, 2007.
- Mansoori, Muhammad Tahir. "Indexation of Loans: A Shariah Perspective". *Islamic Studies* 37/1 (ts.), 103-116.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidaye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. Beyrut: Daru İhyai't-türasi'l-Arabi, ts.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr*. Kahire: Matbaatu'l-Halebî, 1937.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühzezeb*. Daru'l-fikr, ts.
- Orhan, Zeyneb Hafsa. *Ekonominin Temel Konular ve İslam Ekonomisi*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2021.
- Orhan, Zeyneb Hafsa. "İslamiyet, İslam Tarihi ve İslam İktisadı Nokta-i Nazarından Para". *İslam İktisadında Para*. ed. Taha Eğri - Zeyneb Hafsa Orhan. İstanbul: İktisat Yayınları, 2020.
- Orman, Sabri. "Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz". 1-68. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992.
- Önsal, Naci. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, 2017.
- Pekdemir, Şevket. *İslam Hukukunda Sözleşmelerde Cezai Şart*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Sahillioğlu, Halil. "Dinar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/352-355. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Sahillioğlu, Halil. "Dirhem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/368-371. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

- Saraç, Mehmet. "Temel Bir Ekonomik Sorun Olarak Faiz". ed. Recep Cici - Süleyman Sayar. *İktisadi Hayatta ve İslâm'da Faiz*. 109-121. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Daru'l-ma' rife, ts.
- Siddiqi, Muhammad Nejatullah. *Issues in Islamic Banking Selected Papers*. Leicester: The Islamic Foundation, 1994.
- Süyûtî, Celalüddîn. *el-Hâvî li'l-fetâvî*. Lübnan: Dâru'l-fikr, 2004.
- Şahin, Hakan. *İktisadi ve Fıkhi Yönleriyle Para Üretimi*. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019.
- Şener, Orhan. *Maliye Sözlüğü*. İstanbul: Bahar Yayınevi, 2003.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma' rifeti me' ânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Tekeoğlu, Muammer. "Enflasyon-Tasarruf İlişkileri". *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11/1-2 (1990), 1-9.
- Timurtâşî, Muhammed b Abdullah. *Risâletü Bezli'l-mechûd fî tahrîri es'ileti tegayyüri'n-nükûd*. Kudüs, 2001.
- Türk Dil Kurumu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Türkiye Bilimler Akademisi. Ankara: Yeni Reform Matbaacılık, 2011.
- Uludağ, Süleyman. *İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1988.
- Yörükoğlu, Ahmet. *Enflasyon, Endeksleme ve Türkiye Yönünden Bir Yaklaşım*. Ankara: y.y., 1980.